

همگرایی و وحدت در اندیشه و عمل آیت‌الله خامنه‌ای علیه السلام

علیرضا دانشیار^۱

چکیده؛

سوال اصلی پژوهش حاضر این است که همگرایی و وحدت در اندیشه و عمل آیت‌الله خامنه‌ای چرا و چگونه مطرح شده است؟ هدف پژوهش، شناسایی ابعاد، علل، عوامل و پیامدهای واگرایی و همگرایی در جهان اسلام و ارائه راهکار برای افزایش وحدت در جهان اسلام است. روش این پژوهش، توصیفی-تحلیلی است که با تحلیل محتوای بیانات و آثار مقام معظم رهبری و با استفاده از ادبیات مفهومی نظریه همگرایی در روابط بین الملل صورت گرفته است. از نظر آیت‌الله خامنه‌ای، با آگاهی انسان مسلمان نسبت به ضرورت وحدت و جهت‌گیری‌های صحیح سیاسی، اعتقادی و جمعی دولت‌های مسلمان و اصلاح ساختارهای واگرا و مبارزه با عاملیت تفرقه‌گر (خارجی و داخلی) و توجه به نقاط اشتراک فکری، فرهنگی و عقیدتی، همگرایی به وجود می‌آید و به ایجاد قدرت، صلح، ثبات، آرامش، امنیت و پیشرفت در جهان اسلام منجر می‌شود. همگرایی در جهان اسلام می‌تواند با گسترش ابعاد مختلف همکاری‌های اجتماعی، فرهنگی و علمی کشورهای مسلمان و با توجه به عنصر واقع‌نگری، عقلانیت و در چارچوب مرزهای ملی و سیاست‌گذاری متناسب با آن، شکل گیرد.

کلیدواژه‌ها: همگرایی، واگرایی، آیت‌الله خامنه‌ای، اندیشه، عمل، وحدت

۱. دانش‌آموخته حوزه علمیه قم، دکترای مدرسی انقلاب اسلامی و پژوهشگر پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی صلی الله علیه و آله

از نعمت‌های بزرگ الهی و از مقاصد مهم شریعت‌های آسمانی و رهاورد و فرمان‌های عقلی بشر، مسئله وحدت و هم‌بستگی است که ضرورتی فطری، عقلی، شرعی، سیاسی، اجتماعی می‌نماید و از مهم‌ترین عوامل حفظ و بقای اجتماع انسانی است که بشر برای بقای حیات جمعی و برخورداری از یک زندگی مطلوب، چاره‌ای جز پذیرش آن ندارد. (جمشیدی، ۱۳۸۴، ص ۵۲) در دوره معاصر، ضرورت و نیازمندی جهان اسلام به مسائله همگرایی، از همه زمان‌ها بیشتر احساس می‌شود. این مسئله، ذهن و عمل اندیشمندان زیادی را از دوره‌های گذشته تاکنون به خود مشغول کرده است. دغدغه‌مندی به وحدت و همگرایی و پرهیز از واگرایی و تفرقه، بخش مهمی از اندیشه مصلحان بزرگ جهان اسلام را شکل داده است. این مسئله از اندیشه رهبران انقلاب اسلامی به ویژه امام خمینی و آیت‌الله خامنه‌ای دور نماند. بخشی از تلاش رهبران انقلاب اسلامی معطوف به آگاه‌سازی و سعی بر ایجاد اراده و توانمندی ذهنی و فکری بر درک ضرورت وحدت و همگرایی است و بخش دیگر، به تلاش‌های عملی و ارائه راهکار برای ایجاد وحدت و همگرایی برمی‌گردد. زوایای فکری و عملی دیدگاه‌ها و رویکرد آیت‌الله خامنه‌ای، در مورد چرایی و چگونگی کاهش واگرایی و تفرقه و چگونگی افزایش وحدت و همگرایی اسلامی مهم است. در این اندیشه، محورهای عمده فکری، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی در جهت ایجاد بستر و شرایط لازم برای تحقق وحدت و همگرایی در جهان اسلام، تمرکز یافته است. (دانشیار، ۱۳۹۳، ص ۶۵) مفاهیم دلالت‌کننده بر همگرایی و واگرایی، یکی از ویژگی‌های عملی و اندیشه‌ای آیت‌الله خامنه‌ای خوانده می‌شود. مسئله وحدت و همگرایی با نوعی پیش‌زمینه تاریخی - تحلیلی، همواره در ذهن آیت‌الله خامنه‌ای به سبب بازتاب کامل در آثار ایشان نمایانگر تلاش و رویکردی انتقادی بر مسائل و جریان‌های جهان معاصر و جهان اسلام است که با درکی عمیق از نیازها و با تبیین و تفسیر خاص از انسان اسلامی و انسان معاصر و جامعه پیرامونی شکل گرفته است. این اندیشه در راستای برادری و استحکام و همگرایی بنیان‌های وحدت‌محورانه اسلامی، با توجه به متون دینی نقش گرفته است. در این زمینه، نقش آموزه‌های اسلامی به‌ویژه رویکرد قرآنی، بسیار ارزشمند و مهم است. ارتقای روابط دولت‌های اسلامی همراه با قید برادری و توجه به ظرفیت بالقوه و بالفعل قدرت امت اسلامی، از مهم‌ترین مؤلفه‌ها در این اندیشه است. آیت‌الله خامنه‌ای همگرایی بین مسلمانان در عرصه روابط بین‌الملل را حکم سیاسی اجتماعی می‌خواند. آسیب ناشی از تفرقه و واگرایی، لازمه آسیب و ضرر دیدن خود مسلمانان و دولت‌های اسلامی است. در این دیدگاه، نقش باورها، اندیشه‌ها و تعلقات قومی و خواسته‌های اجتماعی و اقتصادی جدید، در کنار عاملیت سلطه‌گرایانه و تفرقه‌افکن خارجی (سلطه و استعمار) و نیز همراهی عاملیت داخلی، لایه‌های تفرقه و واگرایی در جهان اسلام را تشدید کرده است. در عین حال، همگرایی و وحدت اسلامی، جنبشی همراه با ویژگی اصلاح‌گری،

استعمارستیزی و با تأکید بر قدرت، عزت و مسیر پیشرفت و توسعه امت اسلامی است. این وحدت و همگرایی پایدار و مبتنی بر اراده و اختیار، ناشی از رشد و شکوفایی عقل و خرد انسان‌ها و پذیرش حقایق دینی است. (رحمانی فر، ۱۳۸۶ش، صص ۳۲ و ۳۳)

در ساحت فکری- فرهنگی، اندیشه همگرایی و وحدت، منجر به همکاری‌های مشترک در ابعاد مختلف دفاعی، امنیتی، طرح‌های سیاسی و... می‌شود. (واعظزاده خراسانی، ۱۳۸۲، صص ۸۱ و ۸۲) برای تبیین این مسئله، ابتدا به صورت اجمالی عوامل ایجاد و پیامدهای گسست و واگرایی و سپس عوامل ایجاد، پیامدها و دستاوردهای همگرایی و وحدت و در ادامه، راهکارهای افزایش همگرایی در اندیشه و عمل آیت‌الله خامنه‌ای بررسی شده است. چهارچوب نظری بحث، با تمرکز بر نظریه همگرایی در روابط بین‌الملل، شکل گرفته و در تبیین آن، چرایی و چگونگی وقوع تفرقه و واگرایی (عوامل، علل و پیامدها) و چگونگی ایجاد و افزایش همگرایی (عوامل، علل، دستاوردها و راهکارها) با تأکید بر دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای بررسی شده است.

تبیین مفاهیم

الف- همگرایی و واگرایی

همگرایی در لغت، به «پیوستگی و نزدیکی اعضا یا اجزای یک مجموعه» گفته می‌شود. (حسن انوری، ۱۳۸۱، ص ۸۴۱) واگرایی نیز در لغت به معنای «تفرق» و «پراکندگی» آمده است. (همان، ص ۸۱۶) تعریف اصطلاحی همگرایی می‌گویند: «تلاشی در جهت کم کردن عوامل اختلاف‌زا و زمینه‌ها و احساسات ناسیونالیستی و ملی‌گرایانه است.» از سویی این نظریه به دنبال تقویت صلح و ثبات، پس از جنگ جهانی دوم مطرح شد و امروزه کشورهای مختلفی به این نظریه متمایل شده‌اند تا میزان امنیت و صلح را افزایش دهند. (حافظ‌نیا، ۱۳۹۱ ص ۶۱)

واگرایی بنابر تعریف اصطلاحی، فرایندی است که در طی این روند، واحدهای سیاسی و دولت‌ها از یکدیگر فاصله می‌گیرند و زمینه‌های تنش، بحران، جنگ و ناامنی به وجود می‌آید. (عبدالعلی قوام، ۱۳۸۹، ص ۲۲۹)

واژه همگرایی (Convergence) در برابر واژه واگرایی (Disintegration) قرار می‌گیرد. همگرایی به عنوان فرآیند یکپارچگی و واگرایی به عنوان فرایند تجزیه و تفرقه، از ماهیت ژئوپلتیکی برخوردار هستند؛ زیرا پیدایش، شکل‌گیری، بقا، ناپودی و احیای آنها محصول تعامل عناصر سه‌گانه جغرافیا، سیاست و قدرت است. (حافظ‌نیا، ۱۳۹۱ ص ۶۳)

ب- چهارچوب نظری (نظریه همگرایی)

همگرایی، از مفاهیم مطرح در روابط بین‌الملل خوانده می‌شود. مفهوم همگرایی در روابط بین‌الملل،

ریشه در مکتب ایدئالیسم دارد و در مقابل مفهوم واگرایی قرار می‌گیرد که ریشه در مکتب رئالیسم سیاسی دارد. به بیان دیگر، در عرف روابط بین‌الملل، همگرایی امری آرمانی و تا حدی دور از دسترس است و در مقابل، واگرایی امری مطابق با منافع واقعی دولت‌ها قلمداد می‌شود. از همگرایی تعریف‌های مختلفی شده است: گاهی به عنوان یک فرایند، گاهی وضعیت نهایی وحدت سیاسی در روابط مستقل و گاهی نسخه‌ای برای برطرف کردن ستیزه‌های جهانی به کار می‌رود. (کاظمی، ۱۳۷۰، ص ۳۶؛ مارتین گریفیس، ۱۳۸۸، ص ۱۱۰۰) همگرایی، با توجه به نوع برداشت‌ها از آن دارای نوعی ابهام در معنا شده است. همگرایی در روابط بین‌الملل، به سه نوع اصلی تقسیم می‌شود:

نوع اول- همگرایی و پیوست سرزمین‌هایی جدا از هم در قالب یک دولت یا حکومت واحد که در گذشته جدا از هم بوده‌اند و یا اکنون جدا از هم هستند. در این نوع همگرایی، تأکیدها متوجه ایجاد یک هویت و وفاداری واحد است. (مارتین گریفیس، ۱۳۸۸، ص ۱۱۰۰)

نوع دوم- همگرایی منطقه‌ای است که هدف آن، تقویت همکاری میان دولت‌های یک منطقه است. در این نوع از همگرایی، مسائلی چون امنیت، سیاست اقتصادی و توسعه، محور قرار می‌گیرد. (همان، ص ۱۱۰۱)

نوع سوم- همگرایی در چهارچوب هنجارهای اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی که در سطح جهانی تسلط یافته‌اند و اشاره می‌شود که با بسیاری از مفاهیم ملازم با جهانی‌شدن هم‌پوشانی دارد. این شکل از همگرایی، همواره با عنوان «غرب‌زدگی» یاد می‌شود؛ چراکه این‌گونه همگرایی، به معنای پذیرش رژیم تجاری، قواعد و قوانین و دیگر جنبه‌های تشکیلات غربی است. (همان)

همگرایی، فرآیندی است که در محور آن، بازیگران سیاسی و دولت‌های مستقل در کشورهای مختلف، به این باور تن می‌دهند که نفع آنها در تجمع و وحدت است.

در مقابل، در سیاست واگرایی، تشدید بحران و تنش، بزرگ‌نمایی سطح اختلاف‌ها، سلطه نگاه امنیتی و حراست منافع ملی از طریق افزون‌طلبی قدرت نظامی، اصل است.

علل و عوامل متعددی فرآیند واگرایی را در یک ساختار جغرافیایی تشدید می‌کنند. عوامل ایجاد واگرایی و تعارض در نظام بین‌الملل، عبارتند از:

۱. متغیرهای انسانی که آن را می‌توان در سه دسته طبقه‌بندی کرد:

الف) طبیعت انسان: بسیاری از روان‌شناسان سیاسی علت اصلی تعارض و ستیزش را در طبیعت انسانی جست‌وجو می‌کنند. (قوم، ۱۳۸۹، ص ۲۵۴)

ب) نقش برخی نخبگان سیاسی، براساس ویژگی‌های فردی و جاه‌طلبی‌های درونی، به توسعه بحران‌ها، اختلاف‌ها و واگرایی در عرصه بین‌الملل دامن می‌زنند. (همان، ص ۲۵۶)

- ج) نقش حاکمیت‌ها و واحدهای مجزای سیاسی، در طرح مسائل و موضوع‌های اختلاف‌برانگیز، زمینه واگرایی و تنش با دیگر کشورها را فراهم می‌کند. (همان، ص ۲۵۵)
- د) وجود گروه‌ها و لابی‌های اخلاص‌کننده همگرایی، وجود گروه‌های ذی‌نفوذ صهیونیست، مجتمع‌های نظامی و صاحبان صنایع در ایالات متحده امریکا از این موارد هستند. (همان، ص ۲۵۷)
۲. از هم‌پاشیدگی فضایی، جغرافیایی، و نبود بستر و کالبد یکپارچه‌ساز در مقیاس محلی و منطقه‌ای. (حافظ نیا و کاویانی راد، ۱۳۸۳، ص ۶۵)
۳. تعارضات ساختار فرهنگی، دینی، عقیدتی و ایدئولوژیک که منجر به تضادها و تعارضات و واگرایی در روابط بین‌الملل می‌شود. (قاسمی، ص ۴۰۶؛ قوام، ص ۲۶۱)
۴. تعارض منافع ملی، جمعی و جهانی در امور منطقه‌ای و ژئوپلیتیکی و بروز رقابت‌ها برای برتری در منطقه و جهان، انگیزه‌هایی برای واگرایی خوانده شود. (قوام، ۱۳۸۹، صص ۲۵۹ و ۲۶۰)
۵. وضعیت روان‌شناختی (تشدید واگرایی به واسطه بدگمانی، فوریت، نبود زمان تصمیم‌گیری مناسب و...) از متغیرهای اساسی ساختار تعارض و تفرقه است. (همان، ص ۲۷۶)
۶. وجود رقابت‌های اقتصادی، در افزایش تنش و واگرایی موثر است. (همان، ص ۲۶۲)
۷. وجود ائتلاف‌ها و پیمان‌های مداخله‌ر در روابط کشورها.
- با توجه به روند پیش‌گفته، فرایند واگرایی در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی به شکل زیر، سلسله‌وار نمایان می‌شود:

الف) ادراک اهداف و منافع متعارض؛

ب) اراده سیاسی بر کاهش روابط؛

ج) تقویت نیروهای ضعیف‌کننده اتحاد؛

د) افول اندیشه همگرایی؛

ه) توسعه تضادها و تنش‌ها و تک‌روی؛

و) نبودن یا از بین رفتن عملکرد جمعی؛

ز) فروپاشی یکپارچگی. (حافظ نیا، ۱۳۸۵، ص ۳۷۴)

مقابل واگرایی، در همگرایی، اصل بر تنش‌زدایی، همکاری‌های منطقه‌ای، همگونی مواضع در مجامع بین‌المللی و حل مشکلات و اختلاف‌ها از طریق گفت‌وگو و تعامل است. در صورت نبودن یا کاهش علل و عوامل واگرایی، فرایند همگرایی عبارتست از:

الف) ادراک اهداف و منافع مشترک؛

ب) اراده سیاسی توسعه روابط؛

ج) تقویت نیروهای متحدکننده و تضعیف نیروهای تجزیه‌گر؛

د) به بلوغ رسیدن اندیشه همگرایی؛

ه) تشکل‌سازی همراه با قدرت عملکرد؛

و) توسعه و تحکیم عملکردهای مشترک و جمعی؛

ز) یکپارچگی و وحدت.

با توجه به چهارچوب نظری گفته‌شده، فرایند همگرایی، علل، عوامل، پیامدها، دستاوردها و راهکارهای

افزایش همگرایی و کاهش واگرایی و تفرقه، از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای بررسی می‌شود.

۱. واگرایی و تفرقه در جهان اسلام از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

برای بررسی روند همگرایی و وحدت در اندیشه و عمل آیت‌الله خامنه‌ای، لازم است علل و عوامل و نیز چرایی و چگونگی به وجود آمدن واگرایی و تفرقه را مطالعه و تحقیق کنیم. بدین منظور، ابتدا دو مسئله عمده در بررسی بحث واگرایی و تفرقه، برجسته شده است: الف) انگیزه، علل و عوامل ایجاد آن؛ ب) پیامدهای تفرقه و واگرایی. در ادامه، روند همگرایی را تجزیه و تحلیل می‌کنیم.

الف) علل و عوامل ایجاد واگرایی و تفرقه

از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، علل و عوامل متعددی به صورت پیوسته در ایجاد واگرایی و تفرقه در جهان اسلام نقش ایفا کرده‌اند که در میان آنها دو عامل همواره از کلیدی‌ترین موارد هستند: اول- نقش متغیرها و عوامل انسانی (انگیزه‌های انسانی)، (طبیعت زیاده‌خواه انسانی، نقش نخبگان سیاسی، نقش لابی‌ها و جریان‌های معارض با اندیشه وحدت)؛ دو- نقش ساختارهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، نقش انگیزه‌های اقتصادی نظام سلطه، نقش گسست‌های اعتقادی، نقش گسست‌های قومی-اجتماعی، نقش انگیزه‌های روان‌شناختی، نگاه تاریخی).

بدین ترتیب، هر یک از این موارد یادشده را بررسی می‌کنیم:

یک- نقش عوامل و انگیزه‌های انسانی در بروز و ظهور واگرایی و تفرقه

عوامل و انگیزه‌های انسانی در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای به دو صورت عوامل درونی در جهان اسلام و عوامل بیرونی و خارج از جهان اسلام تقسیم‌بندی می‌شود. به عبارتی، عوامل و انگیزه‌های واگرا، در درون جهان اسلام، شامل افراد، گروه‌ها و جریان‌هایی می‌شوند که به صورت خودآگاه یا ناخودآگاه در ایجاد فرایند واگرایی نقش دارند. دومین عامل ایجاد واگرایی افراد، گروه‌ها و جریان‌هایی خارج از محدوده جغرافیایی جهان اسلام است که با انگیزه‌های متفاوتی مانند سلطه، انگیزه‌های مادی و اقتصادی، انگیزه‌های سیاسی و... در بروز و ظهور فرایند واگرایی و تفرقه در جهان اسلام ایفای نقش می‌کنند.

دو- نقش عاملیت سلطه‌گرایانه خارج از جهان اسلام

از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، این مسئله دارای ریشه‌ها و زمینه‌های تاریخی در جهان اسلام است که تقریباً از دو قرن پیش، به عاملیت دولتی‌هایی چون انگلستان، علیه یکپارچگی در جهان اسلام به کار رفته است که از آن، با تعبیر سیاست «تفرقه بینداز و آقایی کن» یاد می‌شود. (بیانات ۱۳۹۵/۰۹/۲۷) در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای درباره چستی عاملیت تفرقه انگیز خارجی، افزون بر سابقه تاریخی که برای دولت‌هایی چون انگلیس مطرح بوده؛ دو عامل دیگر نیز اهمیت ویژه دارد که عبارتند از: اول- نظام سلطه غربی که مصداق و سردمدار آن، کشور ایالت متحده امریکاست و دوم- نقش صهیونیسم جهانی به بازیگری رژیم جعلی اسرائیل که اقدامات و عملکرد نظام سلطه غربی را سازماندهی می‌کنند.

در زمینه عوامل ایجاد واگرایی و تفرقه، دو مسئله کلیدی درباره انگیزه‌های نظام سلطه در ایجاد واگرایی و تفرقه بین مسلمانان، مطرح بوده است. یکی از پرسش‌ها به «چرایی» ایجاد تفرقه و واگرایی توسط عوامل خارجی و بیرونی اختصاص دارد. مسئله دیگر در این اندیشه، «چگونگی» ایجاد واگرایی و تفرقه در بین مسلمانان را واکاوی می‌کند.

اول- چرایی ایجاد تفرقه و واگرایی در جهان اسلام توسط عاملیت سلطه‌گرایانه خارجی

- بیداری مسلمانان، انگیزه‌ای برای ایجاد تفرقه و واگرایی است، به این معنا که بیداری مسلمانان منجر به حرکت به سمت پیشرفت و تعالی و توسعه می‌گردد که از نظر نظام سلطه، پذیرفته نیست. بنابراین، از وقتی نشانه‌های بیداری در جوامع مسلمان پدید آمد، فعالیت‌های مخرب در زمینه‌های ایجاد تفرقه بیشتر شد. (بیانات، ۱۳۹۵/۰۹/۲۷) این مسئله، نتیجه‌ای جز فساد، شر و تباهی برای ملت‌های مسلمان در بر نداشته است.

- انگیزه‌های مادی و اقتصادی: غارت ثروت‌های مادی جهان اسلام، از عللی است که درباره چگونگی نقش عاملیت بیرونی و نظام سلطه مطرح می‌شود. (بیانات، ۱۳۹۵/۰۵/۱۱)

- انگیزه‌های سیاسی و ژئواستراتژیکی و تسلط و برتری بر مناطق درجه یک جهان که مناطق کشورهای اسلامی جزو آنها هستند. نظام سلطه در پی بی‌ثبات کردن و واگرایی کشورهای مسلمان است تا از طریق گسترش نفوذ، سلطه و غارت اقتصادی، از نظر سیاسی و فرهنگی نیز بر این کشورها مسلط شود. (بیانات، ۱۳۸۱/۰۹/۰۱)

دوم- چگونگی ایجاد تفرقه و واگرایی در جهان اسلام توسط عاملیت سلطه‌گرایانه خارجی

چگونگی ایجاد تفرقه و نفوذ، از پایه‌های اساسی نقشه نظام سلطه برای مسلط شدن بر جهان اسلام و منطقه غرب آسیا (خاورمیانه) است که این نقشه به شکل‌های مختلف و با عاملیت نظام سلطه علیه همگرایی و وحدت مسلمان اجرا شده است. (بیانات، ۱۳۹۴/۰۵/۲۶)

در این قسمت، چگونگی ایجاد تفرقه و واگرایی توسط عاملیت سلطه‌گرایانه خارجی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای را بررسی می‌کنیم:

- ایجاد موجودیت و حکومت جعلی (رژیم غاصب اسرائیل) در سرزمین‌های اسلامی، یکی از اقدامات نظام سلطه برای نابودی وحدت و همگرایی مسلمان شناخته می‌شود که در ادبیات واژگانی رهبری، با عنوان «غده چرکین» نام برده شده است. (بیانات، ۱۳۵۹/۰۵/۱۷)

- ایجاد اختلاف و جنگ‌های اعتقادی و مذهبی ساختگی و تشدید آن؛ به ویژه ایجاد اختلاف اعتقادی بین شیعه و اهل سنت که از شگردهای نظام سلطه بوده و از زمان‌های قدیم به عاملیت دولت انگلیس و امروز به عاملیت دولت امریکا شکل گرفته است. (بیانات، ۱۳۹۴/۱۰/۰۸؛ بیانات، ۱۳۹۴/۰۵/۲۶؛ بیانات، ۱۳۹۴/۱۰/۰۸)

- نمود دیگر این جریان‌ها، صفت و خاصیت «ساختگی» و ساخته‌شدگی آنهاست که با تعبیرهای اسلام امریکایی، شیعه انگلیسی و سنی امریکایی) موازی با جریان ای اعتقادی حقیقی در جهان اسلام شکل گرفته است. (بیانات، ۱۳۹۵/۰۹/۲۷؛ بیانات، ۱۳۹۳/۰۷/۰۸)

- ایجاد اختلاف بین دولت‌ها و ملت‌ها، ایجاد گسست، تفرقه و اصطکاک بین دولت‌های اسلامی تا از شکل‌گیری یک مجموعه و بلوک‌بندی متشکل از کشورهای اسلامی جلوگیری کنند. (بیانات، ۱۳۷۱/۰۶/۰۶) همچنین، با دامن زدن به مسائل مختلف همچون قومیت‌ها و طرح مسائل ناسیونالیستی، از مسائل فرهنگی و اجتماعی جهان اسلام غفلت شود. (بیانات، ۱۳۹۴/۰۵/۲۶)

- هزینه‌کرد مادی و اقتصادی برای ایجاد گسست، واگرایی و تفرقه در دنیای اسلام، از موارد مهم خوانده می‌شود. (بیانات، ۱۳۶۸/۰۷/۲۴)

- نظام سلطه با استفاده از سرویس‌های جاسوسی، شکاف، اختلاف و ناامنی را در کشورهای اسلامی تشدید می‌کند؛ چراکه در اوضاع ناامن، هیچ‌گونه امکان پیشرفت و تعالی به وجود نمی‌آید. (بیانات، ۱۳۸۵/۰۵/۱۷)

- ایجاد و تقویت گروه‌های تکفیری در راستای ایجاد شکاف و اختلاف در جهان اسلام را دولت‌هایی مانند امریکا حمایت و پشتیبانی کردند. (بیانات، ۱۳۹۴/۰۵/۲۶)

سه- نقش عاملیت داخلی واگرا و تفرقه‌ساز در جهان اسلام

نقش عوامل درونی اسلام، به‌عنوان یکی دیگر از متغیرهای کلیدی مؤثر بر واگرایی و تفرقه، در کنار عوامل خارجی، طرح شده است. در اینجا منظور از عاملیت داخلی، اراده و انگیزه‌های تفرقه‌انگیز و واگراست که در تشدید و گسترش این مسئله نقش دارند. در اینجا به مهم‌ترین عوامل انسانی درونی تفرقه‌ساز و واگرا از دیدگاه رهبری اشاره می‌کنیم.

ب) نقش عوامل فردی مؤثر بر واگرایی و تفرقه

از علل مهم ایجاد واگرایی و تفرقه در اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای، ایفای نقش نکردن عامل فردی است که به شکل‌های گوناگون در این دیدگاه مطرح شده است:

اول- غفلت از مسائل و دغدغه‌های اساسی جهان اسلام و اراده نکردن بر تغییر روند جاری جهان اسلام از موضوع‌هایی است که بر روند تفرقه و واگرایی در جهان اسلام، اثرگذار است. فراموشی یا نبود اراده مجاهدت در راه خداوند، از عوامل تفرقه، ضعف و عقب‌ماندگی جهان اسلام است که موجب از بین رفتن حرکت، رشد، طراوت و نشاط از جامعه می‌شود. (بیانات، ۱۳۸۰/۰۹/۲۵؛ بیانات، ۱۳۸۵/۰۵/۱۷)

دوم- نبود آگاهی و شناخت و غفلت‌کردن از شناسایی دشمن و نقشه‌های آن، از دیگر آسیب‌های عامل فردی خوانده می‌شود. (همان)

سوم- سوء استفاده از عناصر داخلی منحرف، منفعت‌طلب یا جاهل، در ایجاد واگرایی و تفرقه مؤثر است. (بیانات، ۱۳۶۹/۰۷/۱۱)

چهارم- ایفای نقش در پروژه‌های طراحی شده توسط نظام سلطه که برای افراد، گروه‌ها و جریان‌های مسلمان در سراسر جهان اسلام برنامه‌ریزی شده است. از این موارد می‌توان به ایجاد، پشتیبانی و تقویت گروه‌های تروریستی همچون داعش و دیگر جریان‌های مشکوک در جهان اسلام اشاره کرد که در راستای تغییر نقشه خاورمیانه و پروژه‌های شیطانی نظام سلطه ایفای نقش می‌کنند. (بیانات، ۱۳۹۴/۱۰/۰۸)

پنجم- غفلت از اسلام و عمل نکردن به آن و مهجورگذاشتن پیام و موازین اخلاقی برگرفته از قرآن و سیره پیامبر خدا(ص) از موارد بروز تفرقه و واگرایی در جهان اسلام است. (بیانات، ۱۳۹۳/۰۳/۰۶)

ج) نقش و کارکرد دولت‌های اسلامی در ایجاد واگرایی و تفرقه در جهان اسلام

از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای نقش برخی از دولت‌های اسلامی، از عوامل مهم در ایجاد واگرایی و تفرقه در جهان اسلام و یکی از بدترین نوع آن است. (بیانات، ۱۳۸۵/۰۵/۱۷) نقش و کارکردهای مؤثر در ایجاد تفرقه در جهان اسلام عبارتند از:

اول- تعارض منافع، اهداف و عملکردهای حکومت‌های دیکتاتوری و استبدادی و ترس از به خطر افتادن وضع موجود در این کشورها(همچون عربستان)، با منافع کشورهای انقلابی و مردمی(جمهوری اسلامی ایران) که خواستار اصلاح و تغییر وضع موجود جهان اسلام است. کشورهای گروه اول که به وضع موجود جهان اسلام راضی بودند، عقبه حامی از قدرت‌های بین‌المللی را پشت سر خود دارد. (بیانات، ۱۳۹۰/۲/۳)

دوم- همکاری و حرکت در جهت نقشه‌های طراحی شده نظام سلطه، از عوامل ایجاد واگرایی و تمرکزنداشتن در ایجاد همگرایی شده است. همکاری برخی از حکومت‌ها و دولت‌های اسلامی با اقدامات

و نقشه نظام سلطه در جهت پیاده کردن طرح‌های آنان در جغرافیای جهان اسلام، در ایجاد تفرقه نقش کلیدی دارد.

سوم- کمک نکردن به آرمان فلسطین، تلاش برای کم‌رنگ جلوه دادن روز قدس، عمل نکردن دولت‌های اسلامی به وظیفه اسلامی در قبال مردم فلسطین، از دیگر موارد مهم خوانده می‌شود. (بیانات، ۱۳۵۹/۰۵/۱۷)

چهارم- صرف هزینه و بودجه از خزانه کشورهای اسلامی برای ایجاد، تقویت و گسترش جریان‌های تکفیری و خشن، در جهت ایجاد شکاف در امت اسلامی. (پیام رهبری، ۱۳۷۲/۰۲/۲۸؛ پیام رهبری، ۱۳۹۵/۰۹/۰۶)

آیت‌الله خامنه‌ای انگیزه جنگ و درگیری برخی کشورها مانند جنگ عربستان علیه مردم مظلوم یمن را منازعه‌ای «سیاسی» و نه «مذهبی» می‌داند. (بیانات، ۱۳۹۴/۰۵/۲۶)

پنجم- گرفتارکردن حکومت و دولت‌های اسلامی به مسائل و اختلاف‌های جزئی تا اینکه دولت‌های اسلامی را از بدنه مجموعه دنیای اسلام جدا کند. (بیانات، ۱۳۸۰/۰۹/۲۵)

ششم- ضعیف، سست و زبون نشان دادن دولت‌های اسلامی (بیانات، ۱۳۶۸/۰۳/۳۰) در برابر قدرت‌های سلطه‌گر و به عبارتی سلطه‌پذیری برخی از دولت‌های اسلامی در برابر قدرت‌های سلطه‌گر، از عوامل دیگر ایجاد تفرقه در جهان اسلام است. (بیانات، ۱۳۶۸/۰۴/۲۵)

از نگاه آیت‌الله خامنه‌ای، منشأ گرفتاری‌های بزرگ امت اسلامی، به عاملیت استکبار جهانی برمی‌گردد که دولت‌های اسلامی از آن غفلت کرده‌اند. (پیام رهبری، ۱۳۹۴/۰۷/۱۰)، «گوش به فرمان» بودن (پیام رهبری، ۱۳۹۱/۰۸/۰۴) و اطاعت از قدرت‌های سلطه‌گر، جاده بی‌مانع سيطرة اقتصادی، فرهنگی و سیاسی بر امت اسلامی بوده است. (پیام رهبری، ۱۳۹۰/۰۸/۱۴)

هفتم- عمل نکردن دولت‌های اسلامی به احکام، قوانین و اصول قرآنی، شرعی و اسلامی، از علل اختلاف در بین کشورهای اسلامی است و به اعتقاد آیت‌الله خامنه‌ای، تمام ضعف و خواری که ملل مسلمان به آن گرفتار شده‌اند، ناشی از اختلاف و تفرّق به واسطه عمل نکردن به محتوای آیات است. (بیانات، ۱۳۷۲؛ نرم‌افزار حدیث ولایت، صص ۹۰-۹۳)

د) نقش ساختارهای فرهنگی، سیاسی، اجتماعی در بروز تفرقه و واگرایی در جهان اسلام

اول- نقش ساختارهای فرهنگی، اجتماعی و اعتقادی، از موارد مهمی است که در کنار عامل انسانی ارادی، در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، به‌عنوان علل بروز تفرقه و واگرایی در جهان اسلام بررسی شده است. این ساختارها عبارتند از:

یک- نقش «قومیت» و مسائل مربوط به آن، یکی از بروزگاه‌ها و ساختارهای ایجاد واگرایی و

تفرقه در جهان اسلام بوده که از طرف عامل خارجی و کوتاهی عاملیت داخلی به وقوع پیوسته است. (بیانات، ۱۳۹۶/۰۴/۰۵) در این زمینه، می‌توان به نقش و زمینه‌های تاریخی نیز اشاره نمود. (بیانات، ۱۳۸۶/۰۸/۲۳)

دو- نقش ساختارها و مسائل اختلافی درون مذاهب اسلامی، از زمینه‌های بروز تفرقه و واگرایی در جهان اسلام است. (همان)

دوم- نقش ساختار جغرافیایی و ژئوپلیتیکی کشورهای اسلامی و گاه مشکلات ارضی و مرزی نیز می‌تواند یکی از بروزگاه‌های تفرقه و واگرایی در جهان اسلام شناخته شود که از دیدگاه رهبری طرح شده است. (بیانات ۱۳۹۶/۰۴/۰۵)

سوم- سیستم و ساختارهای سیاسی برخی از کشورها در ایجاد شکاف و تفرقه در جهان اسلام، نقش دارد. این ساختارهای سیاسی موجب خنثی شدن ظرفیت بالقوه و بالفعل جهان اسلام در روند سیاست جهانی و روند تصمیم‌گیری در آن می‌شود. (مکتوبات، ۱۳۷۶، نرم‌افزار حدیث ولایت، ص ۶)

نقش این‌گونه ساختارها عبارتند از: یک- حاکمیت سیاسی دست‌نشانده و مرعوب؛ دو- ساختار سیاسی مستبد؛ سه- ساختار غیر دینی و دین‌ستیز؛ چهار- ساختار مدرن صوری و معارض با باورها و اعتقادات مردم؛ پنج- اعمال خشونت و سرکوب منتقدان و مخالفان ایجاد گسل فرهنگی سیاسی بین حکومت و اقشار وابسته به آن با ملت؛ شش- بحران مشروعیت. (حاضری، ۱۳۸۰، صص ۸۴ و ۸۵)

۲. پیامدهای تفرقه و واگرایی در جهان اسلام

افزون‌بر چرایی و چگونگی نقش عوامل ارادی و ساختاری در بروز تفرقه و واگرایی در جهان اسلام، پیامدهای واگرایی و تفرقه نیز در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای طرح شده است. در اینجا به برخی از پیامدهای تفرقه و واگرایی اشاره می‌شود:

اول- وقوع جنگ و درگیری در جهان اسلام. جنگ و نزاع‌هایی که ماهیتی تحمیلی و دخالت‌گرایانه خارج از جهان اسلام و از سوی قدرت‌های سلطه‌گر و غربی مانند امریکا شکل می‌گیرند. (بیانات، ۱۳۸۵/۰۵/۱۷)

کشته‌شدن و از بین رفتن حقوق مسلمانان می‌شود. (بیانات، ۱۳۷۱/۰۶/۲۴) مورد دیگر، به صورت جنگ اعتقادی مانند «جنگ شیعه و سنی» که موجب از بین رفتن معنویت، طراوت، قدرت و عظمت مسلمانان (بیانات، ۱۳۸۱/۱۲/۰۴) و «شقاق و دشمنی» می‌گردد. (بیانات، ۱۳۹۶/۰۴/۰۵)

دوم- سلطه‌پذیری، پیامدهای واگرایی و تفرقه در بین مسلمانان خوانده می‌شود. (بیانات، ۱۳۶۸/۰۴/۲۵)

سلطه‌پذیری منجر به ضعف و ذلت می‌شود و تمامی این ضعف و ذلتی که مسلمانان در جهان اسلام گرفتار آن شده‌اند، ناشی از وجود تفرقه و اختلاف است. (بیانات، ۱۳۷۲، نرم‌افزار حدیث ولایت،

سوم- ظلم و ستم در حق مسلمانان و جهان اسلام. (بیانات، ۱۷/۰۵/۱۳۸۵)

چهارم- انحطاط فرهنگی و تمدنی دنیای اسلام. (همان)

پنجم- پیامدهای منفی اقتصادی و غارت منابع طبیعی جهان اسلام. (بیانات، ۰۱/۰۹/۱۳۸۱)

ششم- ناامنی منطقه غرب آسیا (خاورمیانه) به واسطه ضعف و نابودی ارتش‌های کشورهای مسلمان.

(بیانات، ۲۷/۰۹/۱۳۹۵)

هفتم- فراموشی یا از بین رفتن آرمان فلسطین. (بیانات ۰۳/۱۲/۱۳۹۵)

هشتم- خنثی شدن ظرفیت بالقوه و بالفعل جهان اسلام در روند سیاست داخلی جهان اسلام و نیز

سیاست جهانی و روند تصمیم‌گیری در آن. (مکتوبات، ۱۳۷۶، نرم‌افزار حدیث ولایت، ص ۶)

۳. همگرایی و وحدت جهان اسلام از دیدگاه آیت الله خامنه‌ای

ابتدا یادآوری این نکته ضروری است که وحدت در این قسمت، ناظر به پیمان‌ها و همکاری‌های سیاسی، امنیتی، علمی و فرهنگی به کار رفته و وحدت در اینجا، به معنای پیش‌گفته و نزدیک به همگرایی در جهان اسلام است. در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، زمینه‌های فکری، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی برای ایجاد بستر وحدت و همگرایی طرح شده است. این مسائل به ایجاد یا ساماندهی ساختارهایی منجر می‌شود که می‌تواند علت ایجاد همگرایی باشد. این یک بُعد مسئله همگرایی و وحدت است و بُعد دیگر در کنار علل فرهنگی، اجتماعی و سیاسی، در عامل «انسانی» معنا می‌یابد. عامل انسانی، جزو تعیین‌کننده‌ترین نقش‌ها در بحث همگرایی اسلامی شناخته می‌شود. تبلور این بُعد، همواره بازتابی از توصیه‌های مثبت در ارتباط با فرد مسلمان، جامعه اسلامی، دولت اسلامی، امت اسلامی و تمدن اسلامی بوده و در ادبیات واژگانی اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای به کار رفته است. در این قسمت، منظور از علل و عوامل ایجاد همگرایی و وحدت در جهان اسلام با توجه به زمینه‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی با تأکید بر عامل انسانی، مردم و دولت‌های اسلامی است که آیت‌الله خامنه‌ای همواره با صبغه‌ای سیاسی آنها را خطاب قرار داده و ابعاد بین‌المللی روابط اسلامی مد نظر است.

الف) علل و عوامل ایجاد همگرایی و وحدت در جهان اسلام

این بخش از مقاله، به «چگونگی» ایجاد همگرایی در دنیای اسلام تمرکز خواهیم داشت؛ چراکه بحث از «چرایی» همگرایی و وحدت، با طرح مباحث پیشین در زمینه چرایی وقوع واگرایی، تا حدی روشن شده است. بحث از چرایی وقوع همگرایی، تا حد زیادی وابسته به درک چرایی واگرایی و تفرقه در جهان اسلام است. در چرایی وحدت، عامل انسانی با درک وضعیت جهان اسلام، به نیاز و ضرورت وحدت و همگرایی پی می‌برد و هدف آیت‌الله خامنه‌ای از طرح چرایی وقوع واگرایی و تفرقه همین مسئله بوده است.

درباره اینکه چگونه می‌توان به ایجاد همگرایی و وحدت در جهان اسلام کمک کرد؟ آیت‌الله خامنه‌ای به تبیین علل و عوامل ایجاد همگرایی و وحدت در جهان اسلام اشاره می‌کند. در مباحث پیشین، نقش عوامل انسانی و ساختاری در ایجاد واگرایی و گسست، بررسی شد و در این قسمت، نقش عوامل و علل انسانی و ساختاری در همگرایی و وحدت را مطالعه و بررسی می‌کنیم. در ادامه، به برخی از علل و عوامل ایجاد همگرایی و وحدت، اشاره می‌شود.

اول- ادراک ضروری بودن همگرایی و وحدت (ادراک اهداف و منافع مشترک) با توجه به مبانی و خاستگاه‌های مشترک وحدت اسلامی

ضرورت همگرایی و وحدت مسلمانان و درک اهداف و منافع مشترک، همواره در اندیشه و عمل آیت‌الله خامنه‌ای مطرح بوده که با توجه به مبانی و خاستگاه‌های عقلی (بیانات، ۱۳۹۳/۰۳/۰۶)، شرعی، اسلامی و قرآنی دعوت به وحدت و همگرایی، جزو امور فطری (بیانات، ۱۳۷۳/۰۵/۱۰؛ بیانات، ۱۳۹۱/۰۶/۰۹) و برگرفته از متون قرآنی و روایی خوانده شده است. (بیانات، ۱۳۸۱/۰۷/۱۶؛ بیانات، ۱۳۶۹/۰۳/۰۴) که عقل و فطرت انسانی-الهی بر وحدت و همگرایی تأکید می‌ند. افزون بر آن، توحید یکی از اساسی‌ترین مبانی فکری، اعتقادی و اجتماعی و عملی مسلمانان است که در وحدت و همگرایی میان مسلمانان نقش محوری دارد. اعتقاد به توحید، در تمام شئون فردی و اجتماعی جامعه اسلامی اثر می‌گذارد و جامعه‌ای هماهنگ و مرتبط و متصل به یکدیگر و برخوردار از وحدت جهت، وحدت حرکت و وحدت هدف می‌سازد. حرکت‌های وحدت‌آفرین، جزو ویژگی‌های حکومت الهی و مؤمنان است و حرکت‌های تفرقه‌آمیز، از ویژگی‌های حکومت‌های شیطانی است. (بیانات، ۱۳۶۸/۰۹/۲۹) آیت‌الله خامنه‌ای در مثنی عملی معتقد است که در مناطق و سرزمین‌های اسلامی نیز دو اراده وحدت و اراده تفرقه، نقش‌آفرینی می‌کنند و بر عملکردها اثرگذار است. (بیانات، ۱۳۹۵/۰۹/۲۷)

درک ضرورت همگرایی و تأکید مضاعف بر اهداف و منافع مشترک کشورها و ملت‌های مسلمان، در ادبیات گفتاری و نوشتاری آیت‌الله خامنه‌ای با عبارت‌های گوناگونی طرح شده است: «عبور از اختلاف‌ها»، «مهم‌ترین آمادگی امروز، اتحاد بین مسلمین» (بیانات، ۱۳۹۵/۰۹/۲۷)، «تمسک به وحدت کلمه و برافراشتن پرچم برادری و مهربانی، از واجب‌ترین واجبات» (بیانات، ۱۳۷۸/۰۱/۰۱)، «عبور از انگیزه‌های گمراه‌کننده و تفرقه‌انگیز، در عین ناهمگونی‌های نژادی، زبانی، فرهنگی» (بیانات، ۱۳۹۱/۰۶/۰۹)، «تأثیر معنویت در وحدت و همگرایی» (بیانات، ۱۳۶۹/۰۳/۱۴)، «برادری، احساس همگامی و همدلی» (بیانات، ۱۳۸۰/۰۹/۲۵).

مقام رهبری به احساس و درک ضرورت همگرایی و وحدت نیز اشاره کرده است: «... امروز دنیای اسلام بیشتر از همیشه به همگرایی و نزدیکی، احساس نیاز می‌کند...». (بیانات، ۱۳۸۱، نرم‌افزار حدیث

دوم- به وجود آمدن اراده، حرکت و جهت‌گیری سیاسی، اجتماعی بر تحکیم و گسترش ارتباطات و همگرایی بین مسلمانان همواره در مشی عملی جمهوری اسلامی ایران، و در اندیشه و عملکرد رهبران انقلاب اسلامی، امام خمینی و آیت الله خامنه‌ای، اراده و اقدامات سیاسی و جهت‌گیری‌ها، بسوی وحدت و همگرایی، بین کشورها و دولت‌های اسلامی بوده است. و همواره به صورت صریح و علنی موضوع دوستی و ارتباطات با همه دولت‌های مسلمان مطرح شده است. (بیانات، ۱۳۹۴/۰۴/۲۶)

اراده سیاسی، توسعه و تحکیم وحدت و همگرایی، هم در ملت‌ها و هم در دولت‌های اسلامی باید به وجود بیاید و تا زمانی که خود ملت‌ها و دولت‌ها اراده‌ای بر همگرایی و وحدت نداشته باشند، همگرایی به نتیجه مشخصی نخواهد رسید. این مسئله به حدی بوده که در دیدگاه امام خمینی و آیت الله خامنه‌ای وحدت و اتحاد بین مسلمانان، از فرایض و واجبات خوانده شده است: «ما معتقدیم که اسلام، وحدت مسلمین و اتحاد نیروهای مؤمن به خدا و موحد را یکی از فرایض قرار داده است...». (بیانات، ۱۳۶۹/۰۳/۱۶)

همگرایی و وحدت، میدان رویارویی، رزم انسانی، جنگ اراده‌ها و عرصه تصمیم‌گیری است که تعیین‌کننده است. (بیانات، ۱۳۹۱/۰۷/۲۲) جهت‌گیری و عملکرد سیاسی-اجتماعی در راستای تقویت همگرایی و گسترش روابط بین کشورهای اسلامی، در سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران آمده و آیت الله خامنه‌ای در سند چشم‌انداز به این مسئله اشاره کرده است:

«... در چشم‌انداز بیست‌ساله، ایران کشوری است توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه با هویت اسلامی و انقلابی، الهام‌بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین‌الملل...، اثرگذار بر همگرایی اسلامی و منطقه‌ای براساس تعالیم اسلامی و اندیشه‌های امام خمینی (ره)، دارای تعامل سازنده و مؤثر با جهان براساس اصول عزت، حکمت و مصلحت». (مکتوبات، ۱۳۸۲، نرم‌افزار حدیث ولایت، ص ۳۲)

مسئله «همگرایی و وحدت» باید در جهت‌گیری‌ها و اهداف راهبردی جوامع و دولت‌های اسلامی گنجانده و به آن دقت شود.

سوم- بلوغ فکری و اندیشه‌ای تفکر همگرایی و وحدت

رسیدن به بلوغ فکری و حرکت به سمت اندیشه همگرایی، به این معناست که پویایی فکری و اجتماعی اندیشه همگرایی و روابط بین دول مسلمان و دیگر کشورها براساس آموزه‌های اسلامی و اصول عزت، حکمت و مصلحت شکل بگیرد و این مرحله، نیازمند طی دو مرحله قبلی است. (همان)

چهارم- عبور از اختلاف‌های فرهنگی-عقیدتی با توجه به مشترکات

همگرایی و اتحاد اسلامی، نیازمند اصلاح و بازسازی فرهنگی، عقیدتی و سیاسی عواملی است که به

گسست و واگرایی جهان اسلام دامن می‌زنند. این علل و عوامل می‌تواند ریشه در اختلاف‌های عقیدتی، قومی، نژادی و حتی جغرافیایی داشته باشد، اما برای تشکیل «امت واحده» اسلامی، بنا به صریح آیه ۹۲ سوره انبیاء باید از تمامی عوامل و علل اختلاف‌آفرین گذشت؛ چراکه عناصر وحدت‌آفرین مشترک (توحید، نبوت، ...) باید در مقابل جبهه دشمن تقویت شوند. (بیانات، ۰۶ / ۰۳ / ۱۳۹۳) عبور از اختلاف‌های فرهنگی و عقیدتی، نیازمند توجه فرد و دولت مسلمان به «عوامل بیرونی» اثرگذار بر همگرایی، مانند تلاش نظام سلطه بر ایجاد اختلاف و دشمنی در بین مسلمانان، است. (بیانات، ۰۸ / ۰۵ / ۱۳۹۶)

پنجم- شکل‌سازی و تشکیل سازمان همراه با قدرت و گسترش عملکردهای مشترک در استراتژی عملی و فکری آیت‌الله خامنه‌ای، یکی از مهم‌ترین نیازها، تشکیل یک هسته و مرکز در بین کشورهای اسلامی است؛ چراکه مسائل و مشکلات دنیای اسلام، به‌گونه‌ای است که یک دولت به تنهایی نمی‌تواند آن را حل کند. آیت‌الله خامنه‌ای سازمان کنفرانس کشورهای اسلامی را مهم‌ترین مرکز برای ایجاد همگرایی و وحدت بین کشورها می‌داند. از منظر رهبری، سازمان کنفرانس اسلامی، به نمایندگی از تمامی کشورهای اسلامی، می‌تواند یکی از اعضای ثابت شورای امنیت سازمان ملل و حتی ششمین عضو دارای «حق وتو» باشد. (بیانات، ۱۸ / ۰۹ / ۱۳۷۶) رویکرد شکل‌سازی با محوریت امت اسلامی، در حیطه جهان اسلام تحقق می‌یابد. اگرچه در ابتدا، به صورت آرمانی جلوه می‌کند، این بحث را در متون دینی و قرآن کریم و استراتژی پیامبر(ص) در دوره‌های اولیه اسلام، در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، به‌طور مفصل تحلیل کرده‌ایم.

ب) دستاوردها و پیامدهای همگرایی و وحدت در جهان اسلام

در این قسمت، دستاوردها و پیامدهای همگرایی و وحدت در سطح جهان اسلام را از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای بررسی کرده‌ایم. دستاوردها و پیامدهای همگرایی می‌تواند بازتابی از اصلاح عملکرد عامل انسانی و نیز اصلاح ساختارهای واگرا و تفرقه‌انگیز باشد. دستاوردها و پیامدهای همگرایی و وحدت در جهان اسلام، عبارتند از:

اول- قدرتمند شدن جهان اسلام از نظر فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و نظامی

از مهم‌ترین نمودها و اساسی‌ترین پیامد و دستاورد همگرایی در جهان اسلام، قدرتمند شدن جهان اسلام است. (بیانات، ۰۶ / ۰۱ / ۱۳۷۹) اثر اتحاد و همگرایی، نوعی «احساس قدرت» فرد، جامعه و دولت‌های اسلامی در جهان اسلام است. (بیانات، ۲۵ / ۰۹ / ۱۳۸۰) آیت‌الله خامنه‌ای، تفرقه و واگرایی را «مادر مصائب» در جهان اسلام می‌داند که قدرت امت اسلامی را به تحلیل برده است. اگر مسلمانان بیدار شوند و بر تغییر وضع موجود اراده کنند، قدرت خودشان را بازخواهند یافت و مصائب دنیای اسلام به پایان خواهد رسید. (بیانات، ۰۴ / ۰۱ / ۱۳۷۲) مفهوم «قدرت جهان اسلام» در ادبیات واژگانی آیت‌الله خامنه‌ای،

با عبارات‌های مختلفی مانند «قدرت اسلام»، «قدرت قرآن»، «قدرت ایمان»، «قدرت امت اسلامی»، «قدرت مسلمانان» و... به کار رفته و از منظر رهبری، این قدرت می‌تواند رفع‌کننده ظلم و ایجادکننده امنیت و عدالت در کشورهای اسلامی باشد. (بیانات، ۱۳۹۳/۰۶/۱۶) جهان اسلام به وسیله اتحاد و همگرایی، ضمن قدرتمندشدن، دارای عزت هم خواهد شد. (بیانات، ۱۳۹۵/۰۹/۲۷) حج، یکی از مظاهر قدرت و یکپارچگی امت اسلامی است. (بیانات، ۱۳۹۶/۰۵/۰۸) جهان اسلام، با قدرتمندشدن می‌تواند در سیاست جهانی و فضای بین‌المللی و معادلات آن اثرگذار باشد. (بیانات، ۱۳۶۸/۰۵/۱۱) مسلمانان به واسطه همگرایی و وحدت و بر اثر برخورداری از قدرت، می‌توانند از نظر تمدن، فرهنگ، اقتصاد و سیاست، به توسعه و پیشرفت دست یابند.

دوم-استقرار امنیت، صلح و آرامش در جهان اسلام

استقرار امنیت، آرامش، صلح و عدالت، از دیگر پیامدها و کارکردهای همگرایی و اتحاد در جهان اسلام است که به تبع قدرتمندشدن جهان اسلام، روی می‌دهد. از دید رهبری، مظهر همه خوبی‌ها همچون امنیت، آرامش و صلح، در اسلام و به خصوص پیروی از منش و خصوصیات پیامبر خدا(ص) است. (بیانات، ۱۳۹۰/۱۱/۲۱) از این رو، اتحاد و همگرایی کشورهای اسلامی به نفع خود جهان اسلام و در راه ایجاد امنیت، صلح و آرامش و راه برون‌رفت از خون‌ریزی‌ها و جراحات‌های خون‌بار جهان اسلام در مناطق مختلف مانند یمن، سوریه، عراق و دیگر مناطق جهان اسلام است. (بیانات، ۱۳۹۶/۰۴/۰۵) بدین ترتیب، استقرار امنیت، صلح و آرامش، به رشد، توسعه، تعالی و پیشرفت کشورهای اسلامی در جهان اسلام منجر خواهد شد.

ج) راهکارهای افزایش همگرایی و وحدت و راهکارهای کاهش تفرقه و واگرایی در جهان اسلام

اول- تقویت نقاط اشتراک فکری، فرهنگی و عقیدتی

از راهکارهای افزایش وحدت و همگرایی، حل کردن مسائل و مشکلات در غلبه بر عوامل تفرقه‌انگیز و تقویت و توسعه نقاط اشتراک فکری، فرهنگی و عقیدتی است که جزو فرصت‌ها و نقطه قوت و کانونی خوانده می‌شود. از موارد توسعه مشترکات در جوامع مسلمان، ترجیح دادن مشترکات اصولی بر فروع اختلاfi است. (بیانات، ۱۳۸۶/۰۱/۱۷) برای مثال، وجود پیامبر(ص)، قرآن و قبله واحد، از نقاط کانونی و اثرگذار بر همگرایی و وحدت شناخته می‌شود. (بیانات ۱۳۹۵/۰۹/۲۷) هدف نیز باید تقویت و گسترش «اراده وحدت» باشد. (همان)

منظور از وحدت اسلامی، یکسان‌سازی مذاهب اسلامی و نفی آنها نیست، بلکه کنار گذاشتن فروع اختلاfi است. (بیانات، ۱۳۷۶/۰۵/۰۱) مقام رهبری، برگزاری «حج» را در تقویت همگرایی، بسیار مؤثر می‌داند. (بیانات، ۱۳۸۵/۰۹/۰۱) رویه اجتماعی حج، مظهر وحدت، اتحاد، عظمت، همدلی

و هم‌زبانی است که ملیت‌ها، قومیت‌ها و مذاهب اسلامی را در کنار هم قرار می‌دهد. (بیانات، ۱۳۹۴/۰۵/۳۱)

از ۱۳۹۴) از مهم‌ترین راهکارهای پیشنهادی، توجه به قرآن کریم، مفاهیم و مضامین آن است که همواره بر اتحاد و همگرایی تأکید می‌کند و از ناسازواری، تشتت و تفرقه پرهیز می‌دهد. به عقیده آیت‌الله خامنه‌ای آیات قرآن کریم، به‌عنوان یک مجموعه کامل برای ساختن بنای جامعه اسلامی شناخته می‌شود. (بیانات، ۱۳۹۵/۰۹/۲۷) با توجه به آیاتی چون آیه ۹۲ سوره انبیا (بیانات، ۱۳۹۳/۰۳/۰۶) و نیز آیه ۱۰۳ آل عمران «واعتصموا بحبل اللّٰه جمیعاً ولا تفرّقوا»، اعتصام به حبل و ریسمان الهی، موجب اتحاد روش‌ها و سلیقه‌های گوناگون در جهان اسلام می‌شود. (بیانات، ۱۳۸۵/۰۵/۳۰) توجه و تأکید مضاعف بر معرفی صحیح وحدت اسلامی، از آن جهت لازم است که بنابر آثار و نتایج آن، وحدت و همگرایی مسلمانان در مقابل منافع استکباری نظام سلطه و دشمنان اسلام، شکل می‌گیرد. در واقع، وحدت و همگرایی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، یک «نیاز قطعیاست». (بیانات، ۱۳۸۳/۲/۱۸)

دوم- شناسایی و ریشه‌کنی علل و عوامل مختل‌کننده همگرایی

از دیگر موضوع‌های مهم و مؤثر در تشدید یا افزایش همگرایی، شناسایی عوامل مختل‌کننده داخلی و خارجی و وابسته به قدرت‌های جهانی است که از نقاط ضعف و تهدیدهای مسئله همگرایی شناخته می‌شود و باید سعی کرد با آگاه‌سازی کشورهای اسلامی، قدمی در راه کاهش واگرایی و افزایش همگرایی برداشت. (بیانات، ۱۳۹۵/۰۹/۲۷) برای رسیدن به همگرایی، در کنار شناسایی عوامل و علل واگرایی، باید راه علاج آن نیز بیان شود. آیت‌الله خامنه‌ای به چندین راهکار پیشنهادی اشاره می‌کند:

یک- شناسایی و درمان عوامل مختل‌کننده «هویت اسلامی» که عاملیتی داخلی و خارجی دارند.

(بیانات، ۱۳۸۶/۰۱/۱۷)

دو- شناسایی چیرستی دشمنی و چرایی و چگونگی ایجاد این دشمنی‌ها در سطح جهان اسلام و تلاش برای ریشه‌کنی آنها، از راهکارهای مهم دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای است. (بیانات، ۱۳۷۱/۰۶/۲۴)

سوم- تدوین منشور وحدت

همگرایی و وحدت، در اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای، ماهیتی راهبردی و کلیدی دارد. از این رو، توصیه برای جمع‌شدن علما و روشنفکران جهان اسلام و گفت‌وگوی صرف، باید همراه تنظیم منشور، اسناد و پیمان‌های قوی صورت گیرد که افزون‌بر کارکرد در بحران‌های فعلی، به‌عنوان اسناد و در سابقه تاریخی مسلمانان ثبت شود. (بیانات، ۱۳۸۶/۰۱/۱۷)

چهارم- تقویت و توسعه همکاری‌ها بین کشورها و دولت‌های اسلامی در سطح جهان اسلام

همکاری کشورها و دولت‌های اسلامی در ابعاد گوناگون سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، نظامی و اقتصادی کشورهای مسلمان می‌تواند اتفاق بیفتد. در اینجا به برخی از راهکارهای تقویت و توسعه

همکاری‌ها اشاره می‌کنیم:

یک- باید اصل قرآنی دوستی و برادری، بر همکاری‌ها و ارتباط بین کشورهای اسلامی، حاکم باشد و کشورهای اسلامی از آن پیروی کنند. (بیانات، ۱۳۹۴/۰۵/۲۶)

دو- دولت‌ها و ملت‌ها باید به از بین بردن تشنج‌های سیاسی و... اقدام کنند. (بیانات، ۱۳۸۲، نرم‌افزار حدیث ولایت، ص ۹۷) وضعیت سیاسی کشورها باید همراه نگاه واقع‌بینانه باشد. از دید آیت‌الله خامنه‌ای، وحدت و همگرایی بین کشورهای اسلامی، به معنای حذف دولت‌ها و کشورهای متعدد مسلمان و یکی شدن آنها نبوده، بلکه توصیه بر همکاری، هم‌سویی و جهت‌گیری فکری و معنوی و در صورت امکان، جهت‌گیری‌های عملی در راستای اهداف جهان اسلام مد نظر است. (بیانات، ۱۳۷۱/۰۶/۲۴) این مسئله را رهبری به‌صراحت در رویدادهای بیداری اسلامی کشورهایی چون مصر، لیبی، تونس و... بیان کرد:

«هیچ الگوی واحدی برای همه کشورهای اسلامی وجود ندارد. در کشورهای مختلف، شرایط جغرافیایی، شرایط تاریخی و شرایط اجتماعی، متفاوت است، اما اصول مشترکی وجود دارد». (بیانات، ۱۳۹۰/۱۱/۱۰)

پنجم- ایفای نقش نخبگان در ایجاد وحدت و همگرایی در جهان اسلام

نقش نخبگان علمی، فرهنگی و سیاسی در فراهم‌آوری زمینه‌ها و ایجاد همگرایی و وحدت جهان اسلام، مهم است. همواره این جنبه، در بُعد فکری دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای نقش داشته است. در جنبه عملی نیز همواره دیدار با شخصیت‌ها، سران کشورها و علما و دانشمندان جهان اسلام، اهمیت فراوان دارد. یکی از ابعاد مهم این دیدارها، توصیه به وحدت و همگرایی است. (دیدار، مورخه ۱۳۹۵/۰۹/۲۱؛ بیانات، ۱۳۹۴/۰۴/۲۷، بیانات، ۱۳۹۴/۰۳/۱۴)

ششم- توجه به فوریت‌ها در جهان اسلام

مقام رهبری، همواره به فوریت‌ها و موضوع‌های ضروری در جهان اسلام توجه دارد و یکی از فوری‌ترین این مسائل از نظر رهبری، مسئله فلسطین. (بیانات، ۱۳۸۷/۱۲/۱۴) رهبری تصریح می‌کند که مسئله فلسطین، مربوط به کل جهان اسلام است و باید محور وحدت قرار گیرد. (بیانات، ۱۳۹۵/۱۲/۰۳) و البته رهبری می‌فرماید: برخی آن را مسئله‌ای مربوط به جهان عرب دانسته‌اند که ناشی از جهالت و نقش استعمار و صهیونیست‌ها در این کار است و برای از بین بردن همگرایی در این مسئله، طرح می‌شود. (بیانات، ۱۴/۱۲/۱۳۸۷) از این رو، دفاع از فلسطین، نماد دفاع از اسلام است. (دیدار ۱۳۹۵/۰۲/۱۲)

هفتم- تقویت گفت‌وگو، تعامل سازنده و تقریب مذاهب اسلامی

پیگیری هدف‌ها از طریق متقاعدسازی و ارتقای توان مذاکره، اعتمادسازی، ترغیب، حساسیت‌زدایی، شفاف‌سازی و اقناع جمعی از طریق گفت‌وگو و تعامل سازنده میان بازیگران اسلامی، ممکن می‌شود.

(دهشیری، ۱۳۹۰، ص ۲۷۵؛ دانشیار، ۱۳۹۳، ص ۴۱۶) موضوع گفت‌وگو و تعامل سازنده، در دیدگاه‌های رهبری به دو صورت مشاهده می‌شود:

یک- تقویت گفت‌وگو و تقریب مذاهب اسلامی. برای رسیدن به همگرایی و وحدت در سطح اعتقادی، «تقریب مذاهب» کارآترین روش برای رفع سوء تفاهم‌ها و سوء برداشت‌هاست، درحالی‌که اختلاف‌ها در هسته مذاهب، قابل رفع و رجوع نیست، (دهشیری، ۱۳۹۰، ص ۲۷۵) اما امکان گفت‌وگو در جهت حل اختلاف در آرا و نظرات فقهی و دیگر موضوع‌ها وجود دارد. (مکتوبات، ۱۳۷۰، نرم‌افزار حدیث ولایت، ص ۴۸)

تقریب مذاهب، فرصتی برای تقویت تبادل نظر و کمک به مذاهب اسلامی است تا بر اثر هم‌اندیشی با یکدیگر، به انتقال اندیشه و تبادل نظر در مسائل اجتماعی، فقهی، عقیدتی و سیاسی مبادرت کنند. همچنین، موجب می‌شود که مذاهب اسلامی به عنوان یک نظام گفتاری، با بهره‌گیری از نمادهای زبانی، موجب اتصال حلقه‌های به هم پیوسته و تنظیم روند حرکت اندیشه اسلامی شوند. تقریب مذاهب، وسیله‌ای ارتباطی برای شکل‌گیری و تحول فکری و گستره‌ای برای رشد و پختگی و منطقی شدن قلمداد می‌گردد. (دهشیری، ۱۳۹۰، صص ۲۸۵-۲۷۸) از سویی نیز تقریب مذاهب، می‌تواند به تبادل «فرهنگ اسلامی ناب میان مسلمانان» منجر شود. (بیانات ۱۳۹۲/۰۶/۲۰)

دو- اختلاف‌افکنی و نمودهای تشدید آن، همچون توهین و تخریب دیگر مذاهب اسلامی، باید در راستای «تفاهم» و «گفت‌وگو»، در میان مسلمانان متوقف شود و باید به نوعی از تفاهم بین مذاهب اسلامی مانند شیعه و اهل سنت رسید. (بیانات، ۱۳۹۰/۷/۲۰)

نتیجه‌گیری

مسئله اصلی پژوهش حاضر، به بررسی همگرایی و وحدت در اندیشه و عمل آیت‌الله خامنه‌ای اختصاص داشت. رویکرد اصلی این پژوهش، بیشتر ناظر به مطالعه عوامل و علل سیاسی بوده است. بنابراین، با استفاده از چهارچوب نظریه همگرایی، به بررسی دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای پرداختیم. برای ارزیابی وحدت و همگرایی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، ابتدا به شناسایی عوامل واگرایی و تفرقه و چرایی و چگونگی ایجاد عوامل گسست در جهان اسلام اشاره شد. دو دلیل عمده در ایجاد گسست و واگرایی در جهان اسلام نقش دارند: نقش عوامل و انگیزه‌های انسانی در بروز و ظهور واگرایی و تفرقه که به دو گونه اتفاق افتاده است: یک- اقدامات و عملکرد عاملیت خارجی (سلطه‌گری، از نظر کارکردی نیز سوء استفاده از اختلاف‌های اعتقادی، مذهبی، قومی، ملی و...، ایجاد و تقویت موجودیت‌های جعلی، مانند رژیم صهیونیستی، ایجاد گروه تکفیری و...) دو- نقش عملکرد عاملیت داخلی (نقش عوامل فردی، غفلت از مسائل اصلی، نبود آگاهی، شناخت و اراده، نقش عوامل سیاسی همچون کارکرد دولت‌ها و...) از سوی دیگر، ساختارهای تفرقه‌انگیز مانند ساختارهای سیاسی (دولت‌ها از حیث مردمی، استبدادی و انقلابی بودن) یا ساختارهای اجتماعی (نقش هویت‌های چندگانه) و فرهنگی-اعتقادی (نقش برخی از ساختارهای مذهبی) در اختلاف، تفرقه و واگرایی در جهان اسلام نقش دارند. از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، جنگ و منازعه (قومی، اعتقادی، سیاسی، نظامی)، ناامنی جهان اسلام، ظلم‌شدن، سلطه‌پذیری، انحطاط، نابودی منابع مادی و اقتصادی و از بین رفتن آرمان فلسطین و نیز ناکارآمدی و نقش نداشتن جهان اسلام در جهان معاصر، از پیامدهای واگرایی و تفرقه در جهان اسلام خوانده می‌شوند.

بحث مهم دیگر این پژوهش، به علل، عوامل، دستاوردها، پیامدها و نیز راهکارهای افزایش همگرایی و وحدت در دیدگاه‌های اندیشه‌ای و عملی آیت‌الله خامنه‌ای اختصاص داشت، چنان‌که از نظر وی، اراده و کارکرد عاملیت ساختارهای اجتماعی، فرهنگی، اعتقادی و سیاسی در بروز همگرایی و وحدت، نقش آفرینی می‌کنند. به عبارتی، موفقیت وحدت و همگرایی، در هر مرحله، به دو علت پیش‌گفته و مهم‌تر از همه به نقش عاملیت انسانی برمی‌گردد.

توجه به مبانی و خاستگاه‌های وحدت از منظر اسلامی و ادراک ضروری بودن آن، بلوغ فکری و اندیشه‌ای، عبور از اختلاف‌ها، جهت‌گیری سیاسی، اعتقادی و اجتماعی بر گسترش ارتباطات میان دولت‌ها و ملت‌ها، از مهم‌ترین عوامل و علل ایجاد همگرایی و وحدت هستند. از مهم‌ترین دستاوردهای همگرایی و وحدت برای جهان اسلام، قدرت‌یابی و عزت‌مندی جهان اسلام در جهان معاصر (از نظر فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، نظامی) و نیز استقرار صلح، آرامش و امنیت به‌ویژه در مناطق اسلامی است که به رشد، توسعه، تعالی و پیشرفت کشورهای اسلامی در جهان اسلام منجر خواهد شد. در دیدگاه

آیت‌الله خامنه‌ای، به راهکارهای افزایش همگرایی و وحدت نیز توجه شده است: تقویت نقاط اشتراک فکری، فرهنگی و عقیدتی، شناسایی و ریشه‌کنی علل و عوامل مختل‌کننده همگرایی، تدوین و تنظیم منشور وحدت میان مسلمان به صورت اسناد و پیمان‌های قوی، تقویت و توسعه همکاری‌ها بین ملت‌ها و دولت‌های اسلامی، ایفای نقش نخبگان علمی، فرهنگی و سیاسی در ایجاد وحدت و همگرایی و توجه به فوریت‌ها در جهان اسلام، تقویت گفت‌وگو، تعامل سازنده و تقریب مذاهب اسلامی، از مهم‌ترین راهکارها برای ایجاد همگرایی در جهان اسلام هستند.

یافته‌های این پژوهش عبارتند از:

یک- ابتدا روشن‌نگری درباره طرح مسئله همگرایی ضروری است. در واقع، هدف اصلی از طرح مسئله همگرایی، در حال حاضر به معنای یکی‌شدن کشورها و دولت‌های اسلامی نیست؛ چراکه به لحاظ شرایط فرهنگی، جغرافیایی و سیاسی خاص، این امر یک مسئله آرمانی و دست‌نیافتنی است. همگرایی می‌تواند در همکاری‌ها و پیمان‌های سیاسی، اقتصادی و امنیتی در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی به وجود آید تا مشکلات موجود جهان اسلام، از این راه، حل گردد. همگرایی اسلامی، صرف نظر از نتایج و فایده‌های سیاسی و اجتماعی آن، می‌تواند آثار علمی و فرهنگی فراوانی همچون همکاری علمی و پژوهشی در زمینه ابعاد مختلف علوم اسلامی داشته باشد.

دو- حال و روز فعلی جهان اسلام و جراحات‌های کنونی ناشی از گسست و تفرقه میان برخی از کشورها، از حالت بیمارگونه‌ای در جهان اسلام خبر می‌دهد که آن را از نیرو و توان تهی کرده و به‌عنوان لقمه‌ای چرب و نرم، در مقابل قدرت‌های سلطه‌گر جهانی، بی‌دفاع گذاشته است. در برخی از موارد، حتی مقام معظم رهبری از دولت‌های اسلامی با ناامیدی یاد می‌کند.

دشواری این بحث، در وضعیت کنونی جهان اسلام نهفته است. نمونه و مصادیق این مسئله، در ناتوانی از کاهش بحران‌های روز جهان اسلام و هدررفت توانایی و ظرفیت کشورهای مسلمان در بحران‌های خودساخته یا دگرساخته جهان اسلام است. به نظر می‌رسد، وضعیت کنونی واگرایی و تفرقه نباید تشدید شود و باید اصل بر کاهش تنش‌ها، بیان واقعیت‌ها و آگاه‌سازی متناسب با عقلانیت و پرهیز از تدروی باشد.

سه- از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، باید نقش اراده و عاملیت انسانی را در تک‌تک آحاد ملل اسلامی، به‌عنوان نیروهای بالقوه ایجادکننده همگرایی و کاهش‌دهنده تفرقه و واگرایی، تقویت کرد.

چهار- استفاده از تهدیدها به‌عنوان فرصت برای ایجاد همگرایی بیشتر. برای مثال، اقدامات خلاف عقل و شرع گروه‌های تندرو داخلی جهان اسلام و نیز اقدامات کینه‌توزانه قدرت‌های غربی مانند امریکا در اعلام سیاست‌های تهاجمی علیه جهان اسلام (اعلام ترامپ، رئیس‌جمهور امریکا، مبنی بر پایتخت بودن سرزمین قدس برای رژیم جعلی اسرائیل) می‌تواند به نزدیکی دولت‌ها و ملت‌های اسلامی به یکدیگر و

کاستن از موارد بنیان‌کن اختلافی کمک کند.

ششم- برای همگرایی بیشتر باید سازمان‌هایی همچون کنفرانس اسلامی، تقریب مذاهب اسلامی و نهادهای علمی، آموزشی و پژوهشی (مانند الازهر، جامعه المصطفی و دیگر نهادهای آموزشی و پژوهشی در جهان اسلام) همکاری‌های پیوسته داشته باشند و با بهره‌گیری از یک نظام گفتاری و نمادهای زبانی، موجب پیوند و افزایش زمینه‌های همگرایی و کاهش روند تفرقه و واگرایی در جهان اسلام فراهم شود.

این ارتباطات موجب شکل‌گیری و تحول فکری و ایجاد گستره‌ای برای رشد، توسعه و پرهیز از جنبه‌های تفرقه‌افکن می‌گردد. همچنین، این مسئله می‌تواند سبب وارد شدن نخبگان فکری جهان اسلام به یک متن اسلامی شود که جنبه‌های مشترک آن، تقویت گردد و جنبه‌های تفرقه‌افکن آن، با وجود تفاوت‌های مذهبی، کاهش یابد. بدین ترتیب، این امر، اهتمام مسلمانان را در افزایش وحدت، مشارکت، تعاون، صلح، و همکاری در سطوح مختلف برمی‌انگیزد.

فهرست منابع

قرآن کریم

۱. احمدی طباطبایی، محمدرضا و محمود، پروانه، «نسبت منافع ملی و مسئولیتهای فراملی نظام ج.ا.ا. در اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)»، فصلنامه علمی - پژوهشی انقلاب اسلامی، شماره ۲۵، تابستان ۱۳۹۰.
۲. احمدی، ظهیر، «مفهوم‌شناسی امت در قرآن و اجتماع»، مجله پژوهشنامه علوم و معارف قرآن کریم، شماره دوم، بهار ۱۳۸۸.
۳. امیر اردوش، محمدحسین، تأملی بر مسئله وحدت اسلامی از دیرباز تاکنون با تکیه بر جنبش اتحاد اسلامی، تهران، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، ۱۳۸۴.
۴. بزرگی، مهدی، «نقش انقلاب اسلامی در بیداری و وحدت مسلمانان»، مجله اندیشه تقریب، شماره پنجم، زمستان ۱۳۸۴.
۵. جمشیدی، محمدحسین، چیستی و ماهیت وحدت و همبستگی در اندیشه امام خمینی (ره)، تهران، پژوهشنامه متین، شماره ۲۷، تابستان ۱۳۸۴.
۶. دهشیری، محمدرضا، بازتاب مفهومی و نظری انقلاب اسلامی، در روابط بین الملل، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ دوم، ۱۳۹۰.
۷. رحمانی فر، علی، «بسترهای وحدت و انسجام اسلامی از منظر آیات و روایات فریقین»، مجله کوثر معارف، سال سوم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۸۶.
۸. سایت مقام معظم رهبری، www.khamenei.ir.
۹. نرم افزار حدیث ولایت، مجموعه رهنمودهای مقام معظم رهبری (از سری نرم افزارهای مجموعه نور)، تهران، مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، بی تا.
۱۰. واعظزاده خراسانی، محمد، «راههای تقریب مذاهب اسلامی و وحدت اسلامی»، مجله مطالعات اسلامی، تهران شماره ۶۰، تابستان ۱۳۸۲.
۱۱. دانشیار، علیرضا، «همگرایی و تقریب اسلامی با تحلیل مفاهیم قرآنی «اخوت»، «وحدت» و «امت» در اندیشه امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری»، مجله حبل المتین، دوره سوم، شماره ششم، بهار ۱۳۹۳.
۱۲. اعتمادیان، علیرضا، «تحول وحدت اسلامی در سیر بیداری اسلامی با تأکید بر تأثیر انقلاب اسلامی ایران»، مجموعه مقالات همایش نظریه بیداری اسلامی در اندیشه امام خمینی (ره) و آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی)، تهران، انتشارات انقلاب اسلامی، ۱۳۹۳.
۱۳. علم الهدی، سید محمدحسین، «مفهوم‌شناسی وحدت و همگرایی اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری»، پایگاه اطلاع رسانی مجمع تقریب مذاهب اسلامی.
۱۴. انوری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، جلد ۸، تهران، انتشارات سخن، ۱۳۸۱.
۱۵. حافظ‌نیا، محمدرضا، «تحلیل ژئوپلیتیکی عوامل همگرایی و واگرایی در جهان اسلام»، فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۱.

۱۶. قوام، عبدالعلی، اصول سیاست خارجی و سیاست بین الملل، تهران، سمت، ۱۳۸۹.
۱۷. کاظمی، علی اصغر، نظریه همگرایی در روابط بین الملل، تهران، انتشارات قومس، ۱۳۷۰.
۱۸. مارتین گریفیتس، دانشنامه روابط بین الملل و سیاست جهان، تهران، نشر نی، ۱۳۸۸.
۱۹. فراتی، عبدالوهاب، رهیافتی بر علم و سیاست و جنبش های سیاسی معاصر، قم، مرکز جهانی علوم اسلامی، ۱۳۷۸.
۲۰. قاسمی، فرهاد، اصول روابط بین الملل، تهران، نشر میران، ۱۳۸۹.
۲۱. امیری، حشمت، کلیات روابط بین الملل، تهران، انتشارات هادی، بی تا.
۲۲. حاضری، علی محمد، انقلاب و اندیشه (مباحثی در جامعه شناسی انقلاب اسلامی، تهران، پژوهشگاه امام خمینی و انقلاب اسلامی، ۱۳۸۰.
۲۳. دانشیار، علیرضا، «چالش های جریان های تکفیری و راهکارهای مقابله با آن از دیدگاه مقام معظم رهبری»، حبل المتین، دوره سوم، شماره نهم (ویژه داعش)، زمستان ۱۳۹۳.
۲۴. دانشیار، علیرضا، «آسیب شناسی جریان های تکفیری از دیدگاه مقام معظم رهبری»، از مجموعه مقالات کنگره جهانی جریان های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام، جلد ۵، قم، دارالاعلام لمدرسة اهل البيت (ع).
۲۵. (۱۳۹۵/۰۹/۲۷) بیانات در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی.
۲۶. (۱۳۹۵/۰۵/۱۱) بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم.
۲۷. (۱۳۸۱/۰۹/۰۱) بیانات در خطبه های نماز جمعه ی تهران.
۲۸. (۱۳۹۴/۰۵/۲۶) بیانات در دیدار اعضای مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام و ...
۲۹. (۱۳۵۹/۰۵/۱۷) بیانات در خطبه های نماز جمعه تهران.
۳۰. (۱۳۹۴/۱۰/۰۸) بیانات در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی.
۳۱. (۱۳۹۳/۰۷/۰۸) پیام به حجاج بیت الله الحرام.
۳۲. (۱۳۷۱/۰۶/۲۴) بیانات در دیدار کارگزاران نظام.
۳۳. (۱۳۶۸/۰۷/۲۴) سخنرانی در دیدار با میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی و ...
۳۴. (۱۳۸۵/۰۵/۱۷) بیانات در دیدار گروه های مختلف مردم ...
۳۵. (۱۳۸۰/۰۹/۲۵) بیانات در دیدار با کارگزاران نظام جمهوری اسلامی به مناسبت عید سعید فطر.
۳۶. (۱۳۶۹/۰۷/۱۱) سخنرانی در دیدار با گروه کثیری از آزادگان و اقشار مردم ...
۳۷. (۱۳۹۴/۱۰/۰۸) بیانات در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی.
۳۸. (۱۳۹۰/۰۲/۰۳) بیانات درباره بیداری اسلامی (www.khamenei.ir).
۳۹. (۱۳۹۳/۰۳/۰۶) بیانات در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی ...
۴۰. (۱۳۶۸/۰۲/۰۸) بیانات در خطبه های نماز جمعه.
۴۱. (۱۳۷۲/۰۲/۲۸) پیام به حجاج بیت الله الحرام.
۴۲. (۱۳۹۵/۰۹/۰۶) پیام در پی حوادث دردناک شهادت زانران در عراق و تصادف قطار.
۴۳. (۱۳۶۸/۰۳/۳۰) سخنرانی در مراسم بیعت وزیر و کارکنان وزارت اطلاعات و گروهی از پرسنل ...

۴۴. ۱۳۶۸/۰۴/۲۵) سخنرانی در مراسم بیعت روحانیون، مسئولان و اقشار مختلف مردم استان اصفهان.
۴۵. ۱۳۹۴/۰۷/۰۱) پیام به حجاج بیت الله الحرام.
۴۶. ۱۳۹۱/۰۸/۰۴) پیام به کنگره عظیم حج.
۴۷. ۱۳۹۰/۰۸/۱۴) پیام به کنگره عظیم حج.
۴۸. ۹۶/۰۴/۰۵) بیانات در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی.
۴۹. ۱۳۸۶/۰۸/۲۳) بیانات در دیدار با کارگزاران فرهنگی و اجرایی حج.
۵۰. ۱۳۸۱/۱۲/۰۴) بیانات در جمع مردم زاهدان در استادیوم آزادی.
۵۱. ۱۳۸۵/۰۵/۱۷) بیانات در دیدار گروه‌های مختلف مردم... .
۵۲. ۱۳۷۳/۰۵/۱۰) بیانات در دیدار امام جمعه شیراز و جمعی از مسئولان استان فارس.
۵۳. ۱۳۶۸/۰۳/۱۸) پیام به ملت شریف ایران، در تجلیل از امام امت و تاکید بر وحدت ...
۵۴. ۱۳۸۱/۰۷/۱۶) بیانات در دیدار شرکت کنندگان یازدهمین دوره ی مسابقات قرآنی.
۵۵. ۶۹/۰۳/۰۴) سخنرانی در دیدار با میهمانان و شرکت کنندگان کنفرانس جهانی اهل بیت (علیهم السلام).
۵۶. ۱۳۶۸/۰۹/۲۹) سخنرانی در دیدار با جمع کثیری از دانشگاهیان و طلاب حوزه‌های علمیه.
۵۷. ۱۳۹۱/۰۶/۰۹) بیانات در شانزدهمین اجلاس سران جنبش عدم تعهد در تهران.
۵۸. ۱۳۶۹/۰۳/۱۴) سخنرانی در مراسم اولین سالگرد ارتحال حضرت امام خمینی (ره).
۵۹. ۱۳۷۸/۰۱/۰۱) بیانات در دیدار مردم مشهد و زائران حضرت علی بن موسی الرضا (ع).
۶۰. ۱۳۶۹/۰۳/۱۶) سخنرانی در دیدار با میهمانان خارجی مراسم اولین سالگرد ارتحال امام خمینی (ره).
۶۱. ۱۳۹۱/۰۷/۲۲) بیانات در اجتماع مردم اسفراین.
۶۲. ۱۳۷۶/۰۹/۱۸) بیانات در مراسم گشایش هشتمین اجلاس سران کشورهای اسلامی.
۶۳. ۱۳۷۹/۰۱/۰۶) بیانات در اجتماع بزرگ زائران و مجاوران حضرت رضا (ع).
۶۴. ۱۳۷۲/۰۱/۰۴) بیانات در دیدار مسئولان نظام، به مناسبت عید سعید فطر.
۶۵. ۱۳۹۳/۰۶/۱۶) بیانات در دیدار مسئولان و دست اندرکاران حج یازدهم ذی القعدة ۱۴۳۵.
۶۶. ۱۳۶۸/۰۵/۱۱) سخنرانی در دیدار با اعضای جامعه‌ی روحانیت مبارز و مجمع روحانیون مبارز تهران... .
۶۷. ۱۳۹۰/۱۱/۲۱) بیانات در سالروز میلاد نبی اکرم (ص).
۶۸. ۱۳۷۶/۰۵/۰۱) بیانات در دیدار با میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی... .
۶۹. ۱۳۸۵/۰۹/۰۱) بیانات در دیدار کارگزاران سازمان حج و زیارت.
۷۰. ۱۳۹۴/۰۵/۳۱) بیانات در دیدار مسئولان حج.
۷۱. ۱۳۹۴/۰۳/۱۴) بیانات در مراسم بیست و ششمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره).
۷۲. ۱۳۸۵/۰۵/۳۰) بیانات در دیدار شرکت کنندگان همایش کنفرانس وحدت اسلامی.
۷۳. ۱۳۸۳/۰۲/۱۸) بیانات در دیدار کارگزاران نظام و میهمانان شرکت کننده در اجلاس وحدت.
۷۴. ۱۳۷۱/۰۶/۲۴) بیانات در دیدار کارگزاران نظام... .

۷۵. (۱۳۸۶/۰۱/۱۷) بیانات در دیدار کارگزاران نظام.
۷۶. (۱۳۹۰/۱۱/۱۰) بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در اجلاس جهانی «جوانان و بیداری اسلامی».
۷۷. (۱۳۹۵/۰۹/۲۱) دیدار رئیس و اعضای اصلی تحالف ملی شیعیان عراق با رهبر انقلاب.
۷۸. (۱۳۹۴/۰۴/۲۷) بیانات در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی.
۷۹. (۹۴/۰۳/۱۴) بیانات در مراسم بیست و ششمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره).
۸۰. (۱۳۸۷/۱۲/۱۴) بیانات در چهارمین کنفرانس حمایت از ملت فلسطین.
۸۱. (۱۳۹۰/۰۷/۲۰) بیانات در جمع روحانیون شیعه و اهل سنت کرمانشاه.